

BADIIY ADABIYOTDA ABADIY MAVZULAR: INSONIYAT RUHIYATI VA HAYOT FALSAFASINING BADIIY TALQINI

*FARG`ONA DAVLAT UNIVERSITETI
FILOLOGIYA FAKULTETI O`ZBEK TILI YO`NALISHI 3-KURS TALABASI
TO`XTASINOVA DILBAROY MURODILJON QIZI*

Annotatsiya: Mazkur maqolada badiiy adabiyotda keng uchraydigan abadiy mavzular – muhabbat, vatan, ezgulik va yovuzlik, hayot va o'lim, adolat, inson qadr-qimmat, sadoqat va xiyonat kabi masalalarning mohiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu mavzularning turli daur va adabiy yo‘nalishlarda qanday talqin etilgani hamda badiiy asarning mazmunini chuqurlashtirishdagi o‘rni yoritiladi.

Kalit so'zlar: badiiy adabiyot, abadiy mavzular, muhabbat, vatan, adolat, hayot va o'lim, ezgulik, inson ruhiyati, falsafa.

Abstract: This article analyzes the eternal themes widely reflected in fiction, such as love, homeland, the struggle between good and evil, life and death, justice, human dignity, loyalty, and betrayal. It also highlights how these themes are interpreted in different historical periods and literary movements, and explains their role in deepening the meaning and ideological value of literary works.

Keywords: fiction, eternal themes, love, homeland, justice, life and death, good and evil, human psychology, philosophy

Аннотация: В данной статье рассматриваются вечные темы, широко отражённые в художественной литературе, такие как любовь, родина, борьба добра и зла, жизнь и смерть, справедливость, человеческое достоинство, верность и предательство. Также освещается, как эти темы интерпретируются в различные исторические эпохи и литературные направления, а также

раскрывается их роль в углублении смысла и идейного содержания художественного произведения.

Ключевые слова: художественная литература, вечные темы, любовь, родина, справедливость, жизнь и смерть, добро и зло, психология человека, философия.

Badiiy adabiyot insoniyatning ko'p asrlik ma'naviy tajribasini o'zida mujassam etgan ulkan tafakkur maydonidir. Har bir xalq adabiyoti tarixiga nazar tashlansa, unda muayyan mavzular muntazam takrorlanib kelgani kuzatiladi. Bu mavzular inson hayoti, jamiyat taraqqiyoti, ruhiy kechinmalar va axloqiy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, daur o'zgarishiga qaramay o'z ahamiyatinyo'qotmaydi. Shuning uchun ham ular adabiyotshunoslikda abadiy mavzular deb yuritiladi. Abadiy mavzular badiiy asar mazmunining asosiy tayanchi bo'lib, u insonni o'ylashga, hayot haqida mushohada yuritishga undaydi. Ular faqat bir davr yoki bir millatga xos bo'lmay, butun insoniyatga umumiy bo'lgan muammolarni qamrab oladi. Bunday mavzularni badiiy talqin qilish adabiyotning asosiy vazifalaridan analadi.

Abadiy mavzu tushunchasi va uning adabiyotdagi mohiyati

Abadiy mavzu – bu insoniyat hayotida doimo mavjud bo'lib kelgan va kelajakda ham mavjud bo'lishi tabiiy bo'lgan masalalarning badiiy ifodasidir. Ular inson ruhiyati, axloqiy tanlovlari, jamiyatdagi munosabatlar va hayot mazmuni bilan bevosita bog'liq. Abadiy mavzularning asosiy xususiyati shundaki, ular turli davrlarda turlicha talqin qilinsa-da, mazmunan o'z yadrosini yo'qotmaydi. Masalan, muhabbat mavzusi qadimgi adabiyotda ko'proq ilohiy ma'no kasb etgan bo'lsa, zamonaviy adabiyotda insonning shaxsiy tanlovi va erkinligi bilan bog'liq tarzda yoritilishi mumkin. Badiiy adabiyotda abadiy mavzularning mavjudligi adabiyotning umuminsoniy tabiatini belgilaydi. Chunki asar qanchalik milliy bo'lmasin, undagi

asosiy g'oya insoniyat uchun tushunarli bo'lsa, u asar jahon adabiyoti darajasiga ko'tariladi. Badiiy abadiy mavzular adabiyotda eng muhim mavzular quyidagilar:

1. Muhabbat mavzusi

Muhabbat - badiiy adabiyotda eng qadimiy va eng ko'p ishlangan mavzulardan biridir. Muhabbat insonni ma'naviy yuksaltiruvchi, ruhiy olamini boyituvchi kuch sifatida tasvirlanadi. U shaxsning irodasi, sabr-toqati, sadoqati hamda insoniy fazilatlarini sinovdan o'tkazuvchi hayotiy omil bo'lib xizmat qiladi. Sharq adabiyotida muhabbat ko'pincha ikki yo'nalishda namoyon bo'ladi:

- dunyoviy muhabbat (insonlar orasidagi sevgi)
- ilohiy muhabbat (Yaratganga bo'lgan ishq)

Alisher Navoiy ijodida ishq faqat hissiy holat emas, balki insonni komillikka yetaklovchi ma'naviy yo'l sifatida talqin qilinadi. Uning "Xamsa" asarlarida ishqning insonnipoklovchi, ruhni tarbiyalovchi qudrati badiiy ifodalanadi. G'arb adabiyotida esa muhabbat ko'proq dramatik to'qnashuvlar orqali yoritiladi. Masalan, Shekspirning "Romeo va Juletta" tragediyasi insoniy sevgi va jamiyatdagi qarama-qarshiliklar o'rtasidagi ziddiyatni chuqur aks ettiradi. Demak, muhabbat mavzusi har bir davrda yangicha shakl va talqinda ko'rinish bersada, u insoniyatning eng muhim ruhiy ehtiyoji sifatida abadiy yashab kelmoqda.

2. Ezgulik va yovuzlik kurashi

Badiiy adabiyotning muhim vazifalaridan biri insonni axloqiy jihatdan tarbiyalashdir. Shu sababli ko'plab asarlarda ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash markaziy mavzu sifatida beriladi. Bu kurash faqat tashqi ziddiyat emas, balki inson qalbida kechadigan ichki to'qnashuv sifatida ham namoyon bo'ladi. Ezgulik va yovuzlik qarama-qarshiligi xalq og'zaki ijodidan boshlab yozma adabiyotgacha bo'lgan jarayonda doimiy ravishda aks etib kelgan. Dostonlarda qahramon jasoratli,

mard, vatanparvar bo'lsa, uning raqibi zolim, xoin yoki yovuz kuchlar sifatida tasvirlanadi. Masalan, "Alpomish" dostonida Alpomish obrazi ezgulik, sadoqat va matonat timsoli bo'lsa, unga qarshi turgan kuchlar yovuzlikni ifodalaydi. Bu esa xalqning axloqiy ideallarini badiiy shaklda ko'rsatadi. Zamonaviy adabiyotda esa yovuzlik ko'pincha insonning ichki nuqsonlari – ochko'zlik, xudbinlik, adolatsizlik, ma'naviy tubanlik orqali ifodalanadi.

3. Vatan va millat taqdiri

Vatan mavzusi badiiy adabiyotda insonning milliy o'zligi, tarixiy xotirasi va ijtimoiy mas'uliyatini ifodalovchi kuchli g'oyaviy asosdir. Vatan – bu faqat hudud emas, balki xalqning tili, madaniyati, qadriyati, urf-odati va ruhiyatidir. O'zbek adabiyotida vatanparvarlik g'oyasi ko'plab ijodkorlar asarlarida alohida o'rin egallaydi. Ayniqsa, jadid adabiyotida vatan mavzusi uyg'onish, milliy ozodlik va ma'rifat bilan bog'langan holda yoritilgan. Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Fitrat kabi adiblar ijodida millatning taraqqiyoti, xalqning kelajagi, adolat va erkinlik masalalari asosiy mavzu sifatida namoyon bo'ladi. Ularning asarlarida vatan uchun qayg'urish, xalqni uyg'otish, ma'naviy qoloqlikka qarshi kurash ruhiyati kuchli seziladi. Bugungi zamonaviy adabiyotda ham vatan mavzusi tinchlik, barqarorlik, milliy g'urur va xalq birligi kabi tushunchalar orqali yangicha mazmun kasb etmoqda.

4. Hayot va o'lim falsafasi

Hayot va o'lim mavzusi insoniyat tafakkurining eng chuqur masalalaridan biridir. Badiiy asarlarda bu mavzu inson umrining mazmuni, vaqtning qadri, insonning o'z taqdiriga munosabati kabi savollar orqali yoritiladi. Ko'plab asarlarda o'lim tragediya sifatida emas, balki hayotning tabiiy yakuni, insonning o'zidan keyin qoldiradigan merosi haqida o'ylashga undovchi falsafiy hodisa sifatida talqin qilinadi. Sharq mumtoz adabiyotida o'lim mavzusi ko'pincha dunyoning foniyligi, insonning ma'naviy kamolotga intilishi bilan bog'liq holda beriladi. Tasavvufiy

asarlarda esa o'lim "haqiqatga yetishish", ya'ni ruhning poklanishi sifatida ham tushuniladi. Zamonaviy adabiyotda hayot va o'lim mavzusi ko'proq insonning ichki iztiroblari, yolg'izlik, ma'naviy bo'shliq, hayot mazmunini izlash jarayonlari bilan bog'liq tarzda ko'rinish beradi.

5. Adolat va zulm muammosi

Adolat mavzusi ham abadiy mavzulardan biri bo'lib, inson va jamiyat taraqqiyotida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Badiiy adabiyot adolatni insonning eng oliy ehtiyoji sifatida talqin qiladi. Zulm esa jamiyatni yemiruvchi, inson sha'nini kamsituvchi kuch sifatida tasvirlanadi. Ko'plab asarlarda qahramon adolat uchun kurashadi, zulmga qarshi chiqadi, haqiqatni himoya qiladi. Bu esa badiiy asarning tarbiyaviy qiymatini oshiradi. Masalan, tarixiy mavzudagi asarlarda adolatli hukmdor obrazi yoki zulmkor shaxs obrazi orqali jamiyat hayoti, xalqning taqdiri, inson erkinligi muammolari yoritiladi. O'zbek adabiyotida ham adolat mavzusi juda muhim. Abdulla Qodiriyning romanlarida jamiyatdagi adolatsizlik, inson sha'nining poymol qilinishi, eskilik va yangilik to'qnashuvi orqali katta ijtimoiy muammolar ochib berilgan.

6. Sadoqat va xiyonat

Sadoqat - insoniy munosabatlarning eng yuksak ko'rinishi bo'lib, u muhabbat, do'stlik, vatanparvarlik, oilaviy qadriyatlar bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi. Xiyonat esa insonning ma'naviy tubanlashuvi, ishonchning sinishi, jamiyatdagi axloqiy inqiroz belgisi sifatida tasvirlanadi. Badiiy adabiyotda sadoqat va xiyonat mavzusi dramatik voqealar, keskin ziddiyatlar orqali ochiladi. Bu mavzu inson xarakterini yoritishda juda qulay imkoniyat yaratadi: kimdir sinovda matonatli bo'lsa, kimdir manfaat yo'lida o'z qadriyatlarini sotadi. Sadoqat va xiyonatning badiiy talqini kitobxonni o'z hayotini qayta ko'rib chiqishga, axloqiy tanlov haqida chuqur o'ylashga undaydi.

Abadiy mavzularning badiiy asardagi funksiyasi

Abadiy mavzular badiiy asarning g'oyaviy asosini mustahkamlaydi va uning umuminsoniy qiymatini oshiradi. Bunday mavzular quyidagi vazifalarni bajaradi: Birinchidan, ular badiiy asarni davr chegarasidan chiqarib, uni har qanday zamon uchun dolzarb qiladi. Ikkinchidan, insonning ruhiy olamini yoritishga xizmat qiladi. Uchinchidan, badiiy asarning tarbiyaviy va ma'naviy ahamiyatini kuchaytiradi. To'rtinchidan, kitobxonning hayotga, jamiyatga va insoniy munosabatlarga qarashini shakllantiradi. Abadiy mavzu asosida yaratilgan asar doimo qayta-qayta o'qiladi, chunki har bir avlod unda o'ziga tegishli ma'no topadi. Xulosa qilib aytganda, badiiy adabiyotda abadiy mavzular insoniyat hayotining eng muhim masalalarini o'zida aks ettiruvchi, doimo dolzarb bo'lib keladigan mavzulardir. Muhabbat, vatan, ezgulik va yovuzlik, hayot va o'lim, adolat, sadoqat va xiyonat kabi mavzular har bir davr adabiyotida o'ziga xos talqinda namoyon bo'ladi. Ushbu mavzularning badiiy ifodasi adabiyotning insonparvarlik mohiyatini kuchaytiradi va uni jamiyat ma'naviy taraqqiyotining asosiy vositalaridan biriga aylantiradi. Shunday ekan, abadiy mavzular badiiy adabiyotning yuragi, uning mazmuniy tayanchi va estetik qiymatini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida har doim o'z ahamiyatini saqlab qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Navoiy, A. Xamsa. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
2. Qodiriy, A. O'tkan kunlar. – Toshkent: Sharq nashriyoti.
3. Cho'lpon. Asarlar to'plami. – Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti.
4. Fitrat. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma'naviyat.
5. Shekspir, U. Romeo va Juletta. – Tarjima nashrlari.
6. Karimov, N. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. - Toshkent.
7. Qur'onov, D. Adabiyotshunoslikka kirish. Toshkent.